

УДК 376-056.24/36

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/39-3-34>**Світлана СТЕБЛЮК,***orcid.org/0000-0002-2827-6805**кандидат педагогічних наук,
асистент кафедри фізичної реабілітації
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) svetasteblyuk@gmail.com***Ольга ХОМА,***orcid.org/0000-0002-0778-1431**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Закарпатська область, Україна) olgahoma17@gmail.com*

РОЗВИТОК ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ

У статті розкрито особливості розвитку початкової освіти у контексті сучасних реформ. Акцентовано увагу на Концепції Нової української школи, Державному стандарті початкової освіти, Типових освітніх програмах, у яких закладено основи формування ключових компетентностей та інтегроване навчання. Визначено два періоди освітнього процесу в початковій школі: адаптаційно-ігровий та основний. Особлива увага звернена на створення класів з інклюзивним навчанням. Проведено аналіз наукових розвідок учених з означеної проблеми, на основі яких сформульовано мету статті.

Метою статті є розкрити особливості інклюзивного навчання в початковій школі в контексті освітньої реформи. Акцентовано увагу на чинниках, які сприяють спільному навчанню осіб з особливими освітніми потребами в початкових класах, адаптацію молодших школярів до навчання в першому класі: до класного приміщення, засобів навчання, освітнього процесу. Завдання вчителя, асистента вчителя полягають у тому, щоби створити осередки, доступні для дітей з особливими освітніми потребами.

З'ясовано роль ранкових зустрічей, які сприяють створенню взаємин між дітьми і дорослими у класі, формують відчуття спільноти в кожного з її членів, та визначено види діяльності, що об'єднують усіх молодших школярів, урахувавши медико-психологічні особливості дітей з особливими потребами. Наведено методичні рекомендації до їх проведення.

З'ясовано зміст навчальних програм для дітей з особливими освітніми потребами. Адаптовані програми спрямовані на засвоєння учнем того обсягу знань, що й однокласниками, натомість модифіковані передбачають внесення певних змін у зміст предмета та результатів навчання. Наголошено, що успіх дитини можливий за умови діяльності мультидисциплінарної команди – учителя, асистента вчителя, психолога, корекційного педагога, батьків. Завдання вчителя початкової школи – працювати спільно, в команді.

Акцентовано увагу на застосуванні інноваційних методів навчання: молодші школярі з особливими освітніми потребами на уроках української мови, математики активно працюють із кубиками Lego, є учасниками дидактичних ігор, інтерактивних груп. Розроблено окремі вправи для дітей із інтелектуальними порушеннями.

Ключові слова: Концепція Нової української школи, ключові компетентності, інтегроване навчання, класи з інклюзивним навчанням.

Svitlana STEBLIUK,*orcid.org/0000-0002-2827-6805**Candidate of Pedagogical Sciences,
Assistant at the Department of Physical Rehabilitation
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) svetasteblyuk@gmail.com***Olga KHOMA,***orcid.org/0000-0002-0778-1431**Associate Professor at Theory and Methods of Primary Education Department
Mukachevo State University
(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) olgahoma17@gmail.com*

DEVELOPMENT OF PRIMARY EDUCATION IN UKRAINE: INCLUSIVE LEARNING

The article reveals the features of the development of primary education in the context of modern reforms. Emphasis is put on the Concept of the New Ukrainian School, the State Standard of Primary Education, Standard Educational Programs, which lay the foundations for the formation of key competencies and integrated learning. Two periods of the educational process in primary school are identified: adaptive-game and basic. Particular attention is paid to the creation of classes with inclusive education. The analysis of scientific researches of scientists on the specified problem is carried out. On the basis of these researches the purpose of article is formulated.

The aim of the article is to reveal the features of inclusive education in primary school in the context of educational reform. Emphasis is placed on the factors that contribute to the joint learning in primary school for people with special educational needs, the adaptation of younger students to study in the first grade: adaptation to the classroom, teaching aids, educational process. The task of the teacher and the teacher's assistant is to create educational centres accessible to children with special educational needs.

The role of morning meetings is established. They help to create relationships between children and adults in the classroom, form a sense of community in each of its members and identify activities that unite all primary school children, taking into account the medical and psychological characteristics of children with special needs. Methodical recommendations for their implementation are given.

The content of educational programs for children with special educational needs has been clarified. Adapted programs are aimed at the student's acquisition of the same amount of knowledge as other classmates get; the modified ones provide for certain changes in the content of the subject and, consequently, the learning outcomes. It is emphasized that the success of the child is possible under the condition of the activity of a multidisciplinary team – a teacher, a teacher's assistant, a psychologist, a correctional teacher, parents. The task of an elementary school teacher is to work together as a team.

Attention is paid to the usage of innovative teaching methods. For example, junior students with special educational needs actively work with Lego cubes at Ukrainian language lessons or Math classes; they also take part in didactic games, interactive groups. Separate exercises have been developed for children with intellectual disabilities.

Key words: *Concept of the New Ukrainian School, key competencies, integrated learning, classes with inclusive education.*

Постановка проблеми. Початкова освіта знаходиться на шляху реформування. Концепція Нової української школи, Державний стандарт початкової освіти, Типові освітні програми змінили підходи у навчанні молодших школярів. Насамперед закладаються основи формування ключових компетентностей, упроваджується інтегроване навчання. Змінилося ставлення до організації освітнього процесу, адаптаційно-ігровий та основний періоди повністю відповідають психологічним можливостям та інтересам здобувачів освіти. Нового змісту набула мета початкової освіти, що передбачає «всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості». Одним із ціннісних орієнтирів реалізації мети є «визнання унікальності та обдарованості кожної дитини, що забезпечується рівним доступом до освіти, заборонаю будь-яких форм дискримінації або відокремлення дітей на основі попереднього відбору» (Державний стандарт початкової освіти, 2018).

Значним досягненням у реформуванні слід вважати створення в закладах початкової освіти класів з інклюзивним навчанням. Зазначимо, що інклюзивна освіта в Україні зароджувалася значно раніше, але її історія не є метою нашої статті. Можемо кон-

статувати той факт, що в Україні впродовж десятиліття виробляється стратегія інклюзивної освіти, яка поступово регламентується законодавством. Таким чином, ця проблема є актуальною і потребує досліджень щодо форм, методів, засобів навчання.

Аналіз досліджень. Сьогодні активізувалися дослідження щодо організації роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Об'єктом наукового пошуку О. Федоренко став процес навчання учнів початкової ланки зі зниженим слухом в умовах інклюзивної форми навчання. За дослідженнями вченої, «показником задоволення особливих освітніх потреб визначено соціонавчальну інтегрованість, що проявляється в активності цих учнів встановлювати та підтримувати соціальну і навчальну взаємодію з суб'єктами навчального процесу» (Федоренко, 2015: 17).

Дослідниця Л. Прохоренко, вивчаючи питання щодо навчальної діяльності школярів із затримкою психічного розвитку як психологічної проблеми, дійшла висновку, що «основним інструментом забезпечення змісту моделі корекційно-розвивальної програми стала методика формування саморегуляції, орієнтована на розвиток ключових її підструктур: а) навчальної мотивації (розвиток вмій підпорядковувати власну діяльність визначеним цілям і завданням, зіставляти намічені цілі із власними можливостями, самостійно визначати етапи завдання та планувати систему дій для досягнення

поставленої мети); б) самоконтролю (усвідомлене сприймання вимог завдання, вміння аналізувати і планувати процес виконання роботи, визначати відповідний спосіб, доводити роботу до логічного завершення, контролювати отримані проміжні та кінцеві результати, актуалізувати набуті знання у новій ситуації); в) самооцінки (розвиток вмінь систематично долати спочатку невеликі труднощі, а з часом і більш значні, обґрунтовувати результати власної навчальної діяльності, контролювати та оцінювати її); г) рефлексії (вміння довільно аналізувати правила, припущення, ситуацію, від яких залежить виконання діяльності, і «приміряти» їх на власну діяльність); д) самокорекції (розвиток вмінь коректувати й удосконалювати перебіг власної навчальної діяльності (Прохоренко, 2017: 31).

Актуальними є наукові розвідки І. Марціновської на тему «Корекція посттравматичного стресового розладу у дітей із зони військового конфлікту, які мають психофізичні порушення». Дослідницею вивчено досвід країн щодо впровадження у навчальних закладах програм підтримки дітей, що пережили травму, визначено, що застосування комплексного підходу (робота з дітьми, їх батьками, педагогами) та використання технологій формування копінг-ресурсу особистості мають високу результативність (Марціновська, 2020: 13).

Важливими є дослідження вчених щодо підготовки майбутніх фахівців спеціальності «Спеціальна освіта». Предметом наукового пошуку О. Мартинчук стали теоретико-методологічні засади та науково-методичне забезпечення системи підготовки майбутніх фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. Ученою визначено педагогічні умови для забезпечення ефективного функціонування системи підготовки майбутніх фахівців зі спеціальної освіти до діяльності в інклюзивному освітньому просторі: розроблення освітньо-професійних програм підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності 016 Спеціальна освіта для професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі та створення освітнього середовища професійної підготовки для забезпечення теоретичної підготовки через наповнення електронного освітнього середовища (Е-середовища) університету електронними навчальними курсами (ЕНК) з інклюзивної освіти та практико-орієнтованої професійної підготовки через створення Центрів практичної підготовки студентів спеціальності 016 Спеціальна освіта для формування фахової компетентності у сфері інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами (Мартинчук, 2019: 32-33).

Низка проблем щодо інклюзивного навчання в закладах освіти знайшли своє відображення у працях І. Демченко, А. Колупасової, Д. Супрун, О. Таранченко, М. Шеремет та інших.

Мета статті – розкрити особливості інклюзивного навчання в початковій школі в контексті освітньої реформи.

Виклад основного матеріалу. З'ясуємо зміст ключового поняття «інклюзивне навчання». «Інклюзивне навчання» – це система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників» (Закон України «Про освіту», 2017, Розділ 1. Стаття 1, п. 12). Означене поняття тісно пов'язане з іншим: «інклюзивне освітнє середовище», що розглядається як «сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [Там же]. Таким чином, ми фокусуємо свою увагу на навчанні молодших школярів в умовах інклюзивного навчання.

Наше спостереження за освітнім процесом у початковій школі дало можливість визначити чинники, які сприяють спільному навчанню осіб з особливими освітніми потребами. Ми не обстоюємо термін «інтеграції» цих дітей у колектив. Може йтися тільки про адаптацію молодших школярів до навчання в першому класі, незалежно від певних ознак: адаптацію до класного приміщення (урахувати, якщо дитина у візочку), засобів навчання, освітнього процесу. Проте справа педагога – так організувати роботу в класі, щоб асистент учителя, психолог стали єдиною командою, і дитина з особливими освітніми потребами відчувала себе частиною учнівського колективу. «Усі діти заслуговують навчатися у такому середовищі, де забезпечуються їхні потреби – базові потреби, потреби у навчанні, додаткові потреби (для дітей з особливими освітніми потребами). У такому освітньому середовищі є баланс між навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем, та видами діяльності, ініційованими самими дітьми (Нова українська школа: порадник для вчителя, 2017: 52).

Зазначимо, що більшість батьків (до 90,0%) позитивно сприймають створення в класі осередків, де діти можуть відпочити, знайти цікаве для себе. Серед освітніх осередків у класній кімнаті молодші школярі, за нашим спостереженням, найчастіше займалися у місцях для гри: художньо-творчої діяльності з полицями для зберігання

приладдя та стендом для змінної виставки дитячих робіт; у куточку живої природи; у зоні відпочинку з килимом для сидіння та гри, стільцями, кріслами-пуфами, подушками; в осередку книги. Завдання учителя, асистента вчителя полягають у тому, щоби створити осередки, доступні для дітей з особливими освітніми потребами. Радимо залучати до цього батьків, психолога, корекційного педагога.

Концепцією Нової української школи передбачено проведення ранкових зустрічей. «Ранкова зустріч сприяє створенню взаємин між дітьми і дорослими у класі, які формують відчуття спільноти в кожного з її членів. Створення спільноти у класі стає ефективнішим, коли вчитель виконує роль фасилітатора (людини, яка допомагає зробити так, щоби все відбувалося належним чином, але не намагається жорстко контролювати цей процес)» (Нова українська школа: порадник для вчителя, 2017: 57).

Українською важливо вчителю, асистенту вчителя у ранкових зустрічах продумати ті види діяльності, які об'єднують усіх молодших школярів, урахувавши медико-психологічні особливості дітей з особливими потребами. Вони не можуть бути осторонь, оскільки це травмуватиме дитину, підкреслюватиме її неспроможність виконувати певні дії. Ми обстоюємо принцип комфортного навчання. Варто, на наш погляд, об'єднати їх у групи: 1-ша група готує вітання (допоможе асистент учителя); 2-га – здійснює обмін інформацією у формі гри «Крісло автора», 3-тя – показує рухливі ігри, 4-та – пропонує «кошик побажань» на день.

Організація освітнього процесу в початковій школі спрямована на формування ключових компетентностей. Окрім цього, запроваджено інтегроване навчання, наприклад «українська мова» й «я досліджую світ», «українська мова та читання, мистецтво» та інші. Таким чином, навчання потребує у здобувача освіти наявності певних компетенцій, поведінкових норм тощо. Асистент учителя повною мірою володіє відомостями про дитину з особливими потребами, знає, за якою програмою працюватиме – адаптованою чи модифікованою. Адаптовані програми спрямовані на засвоєння учнем того обсягу знань, що й однокласники. Натомість модифіковані передбачають унесення певних змін у зміст предмета та відповідно результатів навчання. Ось у цьому

разі успіх дитини можливий за умови діяльності мультидисциплінарної команди – учителя, асистента учителя, психолога, корекційного педагога, батьків. Завдання вчителя початкової школи – працювати спільно, в команді.

Ми акцентуємо увагу на застосуванні інноваційних методів навчання. Концепція НУШ пропонує й такі, які не застосовувалися в початковій школі. На наш погляд, низка публікацій з цього питання (Н. Бібік, М. Вашуленка, О. Савченко, К. Пономарьової та інших) та інтернет-вебінари для вчителів збагатили початкову освіту інноваціями. За нашим спостереженням, молодші школярі з особливими освітніми потребами на уроках української мови, математики активно працюють із кубиками Lego; є учасниками дидактичних ігор, інтерактивних груп. Безперечно, асистент учителя у процесі уроку повинен стимулювати, мотивувати учня до роботи, надавати допомогу, але не опікати. Свої дії слід узгодити із класоводом заздалегідь та виготовляти додаткові матеріали, адаптовані чи модифіковані під потреби дитини. У процесі дослідження нами розроблялися окремі завдання для дітей з інтелектуальними порушеннями.

Вправа «Мої улюбленці». Учні пропонують із кубиків Lego-конструктора змодельовати домашню тваринку, за якою вони доглядали б. Завдання асистента вчителя: показати ілюстрації тварин, які живуть серед людей, та допомогти у створенні образу.

Вправа «Увага, я на вулиці». Школярам пропонується ключове поняття «світлофор», вони добирають слова за асоціаціями (червоний, зелений, жовтий кольори, пішохідний перехід, машина, велосипед тощо).

Такі завдання розвивають у дітей зв'язне мовлення, формують комунікативні уміння, сприяють соціалізації особистості.

Висновки. Отже, у статті розкрито інновації в освітньому процесі початкової школи. Сьогодні запроваджено Концепцію Нової української школи, Державний стандарт початкової освіти, Типові освітні програми. Акцентовано увагу на створенні класів з інклюзивним навчанням і розкрито специфіку роботи у класі такого типу.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробленні вправ із корекції усного мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>.
2. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
3. Мартинчук О.В. Теорія та практика підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі: автореф. д-ра пед. наук, спец.: 13.00.03 – корекційна педагогіка. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Київ, 2019. 44 с.
4. Марціновська І.П. Корекція посттравматичного стресового розладу у дітей із зони військового конфлікту, які мають психофізичні порушення: дис.... канд. пед. наук, спец.: 13.00.03 – корекційна педагогіка. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2020. 23 с.
5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
6. Прохоренко Л.І. Саморегуляція навчальної діяльності школярів із затримкою психічного розвитку: автореф. д-ра психол. наук, спец.: 19.00.08 – спеціальна психологія. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, Київ, 2017. 41 с.
7. Федоренко О.Ф. Педагогічний супровід молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання: автореф. дис.... канд. пед наук, спец.: 13.00.03 – корекційна педагогіка. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, Київ, 2015. 22 с.

REFERENCES

1. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity. [State standard of primary education]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
2. Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia [New Ukrainian school: a guide for teachers] / Under the general. ed. Bibik N. M. K.: Pleiades Publishing House LLC, 2017. 206 p. [in Ukrainian].
3. Martynchuk O.V. Teoriia ta praktyka pidhotovky fakhivtsiv zi spetsialnoi osvity do profesiinoi diialnosti v inkluzyvnomu osvithomu seredovyshchi [Theory and practice of training specialists in special education for professional activities in the inclusive educational space]: author. for obtaining a scientific degree of the Doctor of Educational Sciences in specialty 13.00.03 – Correctional Pedagogy. Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology, National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Kyiv, 2019. 44 pp. [in Ukrainian].
4. Martsinivska I.P. Korektsiia posttravmatychnoho stresovoho rozladu u ditei iz zony viiskovoho konfliktu, yaki maiut psykho fizychni porushennia [Correction of post-traumatic stress disorder in children from the zone of military conflict who have psychophysical disorders]: author. for obtaining a scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.03 – Correctional Pedagogy. National Pedagogical Drahomanov University. Kyiv, 2020. 23 pp. [in Ukrainian].
5. Pro osvitu: Zakon Ukrainy [On education: Law of Ukraine] of 05.09.2017 № 2145-VIII. Information of the Verkhovna Rada. 2017. № 38–39. St. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. [in Ukrainian].
6. Prokhorenko L.I. Samorehuliatsiia navchalnoi diialnosti shkoliariv iz zatrymkoiu psykhichnoho rozvytku [Self-regulation of learning activities of students with mental retardation]: author. for obtaining a scientific degree of the Doctor of Sciences in the specialty 19.00.08 – Special Psychology. The Institute of Special Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2017. 41 p. [in Ukrainian].
7. Fedorenko O.F. Pedagogichnyi suprovit molodshykh shkoliariv zi znyzhenym slukhom v umovakh inkluzyvnoho navchannia [Pedagogical support of lower secondary students in inclusive education settings]: author. for obtaining a degree of candidate of pedagogical sciences in the specialty 13.00.03 – Correctional Pedagogy. Institute of Special Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2015. 22 p. [in Ukrainian].